

УДК 316.34

СОЦІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ГАРАНТОВАНОГО (БАЗОВОГО) ДОХОДУ НАСЕЛЕННЯ

Гончарова С.Ю.

Гончаров А.Б.

Актуальність проблеми. Сучасна соціальна політика в Україні акумулює в собі весь спектр економічних проблем та кризових явищ, які загострилися останнім часом: поглиблюється рівень розшарування між різними верствами населення; зростає рівень безробіття; збільшується рівень соціальної напруги у суспільстві; знецінюються доходи населення тощо. Кількість зайнятих працюючих громадян постійно зменшується. З 28 млн. осіб працездатного віку та 19 млн. економічно активного населення на штатних посадах в березні 2015 р. працювало лише 8,1 млн. (29% і 42% відповідно). Рівень безробіття населення, визначений за методологією Міжнародної організації праці (МОП), у віковій групі 15-70 років зріс з 7,3% до 9,3% економічно активного населення. Продовжує зростати кількість працівників, переведених на неповний робочий день (тиждень) – у січні-березні 2015 року їх чисельність становила 559,4 тис. осіб., або 6,8%. У зв'язку з девальвацією національної валюти відносно долара США й зростанням інфляції (52,8% в серпні 2015-го у порівнянні з попереднім роком) рівень реальних доходів населення значно знизився [7, 9].

На фоні зазначених соціальних негараздів спостерігаються надто жорсткі соціально-економічні реформи, які стають важким тягарем, перш за все, для найбільш вразливих категорій населення.

У зв'язку з цим особливої актуальності набувають дослідження, спрямовані на створення наукового підґрунтя для обґрунтування напрямків та програм державної політики соціального захисту та підтримки населення.

Альтернативою типовим заходам державної соціальної політики є так звана соціальна концепція гарантованого (базового) доходу (guaranteed minimum income, bedingungsloses Grundeinkommen), яка сьогодні стає досить

популярною, не дивлячись на свою дискусійність [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серед теоретиків і дослідників, схильних визначати соціальну політику як вид регулювання держави загального добробуту, слід виділити К. Еспіна-Андерсона та Дж. Ейвена Кольберга [4]. К. Еспін-Андерсон докладно описав види держави загального добробуту і характерні їх ознаки. Кольберг зосередився на тому, як держава загального добробуту взаємодіє з іншими інституційними структурами в суспільстві — сім'єю та ринком праці.

Корисними є дослідження таких зарубіжних вчених, як У. Бек, Д. Вейт-Вілсон, Т. Маршал, В. Ойкен, Т. Парсонс, К. Полані, М. Фуко, в яких розкриваються сутність понять «соціальна політика», «соціальні права», «соціальні стандарти». У так званому «зеленому документі» (щодо проблем соціальної політики в ЄС) Комісія європейських громад не дає чіткого визначення соціальної політики, наголошуючи на тому, що соціальна політика держави означає всі заходи, здійснювані в соціальній сфері. Серед вітчизняних науковців, що займаються проблеми соціальної політики, бідності, формування доходів населення слід виділити Колота А. М., Скуратівського В. А., Ягодку А. Г., Палія О. М., Лібанову Е. М., Удотову Л. Ф., Макарову О. В.

Серед вчених, що безпосередньо займаються питаннями безумовного гарантованого доходу можна назвати Р. Блашке М. Дильтейра, Й. Дрешера; Дж. Рассела; О. Піщуліну [3, 12, 10]. Цікавими є розробки моделей реалізації безумовного доходу британськими фахівцями Герміоном Паркером та Гаєм Стендингом [15]. Заслуговують на увагу здобутки професора віденського університету економіки Франца Хьормана, який вважає необхідним безумовний дохід населення у формі мінімального набору товарів та послуг [1].

Сьогодні в розвинутих країнах точаться дискусії про необхідність перетворень якісного характеру в соціальній сфері, пов'язаних із сучасними викликами системного змісту (глобалізація, масова міграція тощо). Вихід із сучасної кризи системи соціального захисту та соціальної безпеки передбачає пошук нової соціально-економічної моделі та нових соціальних балансів. Тому

актуальним стає створення оновленої соціально-економічної доктрини, яка б вирішувала питання регулювання доходів населення.

Метою даної роботи є теоретико-практичне опрацювання наукових матеріалів та пошук на цій основі обґрунтованої моделі концепції гарантованого (базового) доходу, визначення її переваг, недоліків та умов реалізації.

Основні матеріали дослідження. Слід зазначити, що поняття мінімального доходу, яке гарантує держава усім громадянам країни, з'явилося набагато раніше, ніж більш радикальне поняття гарантованого базового доходу. Про мінімальний дохід вперше заговорили на початку XVI ст., поняття одноразової допомоги або субсидії було введено в обіг наприкінці XVIII ст. Вже у середині XIX ст. поєднання цих понять сформувало ідею гарантованого мінімального доходу. Історично першою моделлю гарантованого базового доходу прийнято вважати модель англо-американського філософа Томаса Пейна (1795 рік), який запропонував систему державних виплат основного доходу всім особам, старшим 21 року [14].

Ідея гарантованого базового доходу отримала широку підтримку та значний інтерес після оприлюднення Кліффордом Дугласом погляду, що кожному громадянину належить частка національного багатства, так званий соціальний кредит [1]. Найбільш близькою до реалізації була британська система соціального захисту (так звана модель У. Беверіджа), що враховує певні умови – трудовий стаж, рівень заробітної плати тощо. Підґрунтям даної системи соціального забезпечення став закон про охорону здоров'я, програми страхування у зв'язку з нещасними випадками на виробництві та система пенсійного страхування.

Особливістю моделі У. Беверіджа є трирівневий тип соціального захисту: держава забезпечує базові гарантії соціального захисту; роботодавець відповідає за соціальне страхування найманих працівників; найманий працівник бере участь у додатковому особистому страхуванні [4]. При цьому державні соціальні гарантії орієнтуються на прожитковий мінімум (мінімальний прийнятний рівень

доходів), додаткове соціальне страхування – на заміщення (компенсацію) заробітку, добровільне страхування – на особисті можливості найманих працівників.

Слід зазначити, що модель У. Беверіджа знайшла своє застосування в Великобританії, США, Нідерландах, Швейцарії, Франції, Японії. Подібні моделі соціальної політики були реалізовані в більшості розвинених західних країн, але ні одна з них у свій час не реалізувала повністю модель гарантованого базового доходу. Так, наприклад, у Канаді було запропоновано ввести «негативний податок» (1985 рік), який так і залишився нездійсненим. Моделі безумовного основного доходу, запропоновані до прийняття у Великобританії, теж не отримали політичної та фінансової підтримки.

Найбільш суттєві розбіжності між різними точками зору з приводу сутності основного доходу формуються відносно питання: чи надавати основний дохід безумовно, гарантуючи його всім без виключення, чи використовувати компенсаційний дохід, який отримують лише ті, хто опинився в скрутній ситуації (безробіття, хвороба, малозабезпеченість тощо). На сьогодні загальноживаним для більшості країн є другий варіант, який передбачає наявність нормативного мінімального стандарту, прив'язку до трудової діяльності та має на меті обов'язковість та необхідність повернення працівника до трудових обов'язків або звернення до ринку праці.

Концепція безумовного або гарантованого доходу формується на основі багатьох моделей соціальної політики, які відстоювались у різні часи або відстоюються зараз економістами, філософами, політиками, соціологами.

Найчастіше під безумовний доходом розуміється форма стимулювання економіки та соціальної допомоги громадянам, у межах якої кожен повнолітній громадянин щомісяця отримує фіксовану не оподатковану грошову суму, незалежно від стану його працевлаштування [12].

Особливістю гарантованого доходу є те, що він виплачується:
особі, а не домогосподарству;
незалежно від будь-яких доходів та інших джерел існування;

незалежно від наявності роботи або пропозиції на роботу [10].

Узагальненим сенсом концепції базового доходу є теза: чи повинна людина працювати для того, щоб існувати, або людство вже дозріло до того, щоб виконувати необхідну роботу на власний розсуд [2].

Узагальнюючи та уточнюючи думки різних авторів щодо визначення безумовного або гарантованого базового доходу, необхідно відзначити, безумовний гарантований дохід – це соціальна концепція, згідно з якою кожному члену суспільства регулярно надається певна фіксована виплата, що фінансується державою (або іншим інститутом) для усіх без винятку, незалежно від рівня доходу, соціального статусу, наявності або відсутності роботи та бажання працювати.

Кількість прихильників концепції гарантованого (базового) доходу помітно зростає. Це обумовлено тим, що зі зміцненням новітніх тенденцій у сучасному світі, в т. ч. втрати універсальності солідарного принципу системи соціального страхування, який перестає бути ефективним обмежувачем негативних ризиків, ефективність сформованої «традиційної» системи соціального регулювання, у т. ч. у розвинутих країнах, поставлено під сумнів [10].

На розвиток та актуалізацію концепції гарантованого базового доходу у суспільстві впливає сукупність соціально-економічних передумов, серед яких проблеми зайнятості та безробіття, формування доходів та розшарування населення, обґрунтування соціальних стандартів та нормативів тощо. Розглянемо їх докладніше.

Минулого року ризики безробіття були віднесені до п'ятірки глобальних світових ризиків, поряд з такими, як міждержавні конфлікти, природні катаклізми, розшарування доходів тощо. Більшість європейських держав зіткаються сьогодні з проблемами в сфері зайнятості населення та структурних змін ринку праці. Впровадження інноваційної моделі економіки, розвиток нових технологій, автоматизація виробництва та сфери послуг, які є результатом зростаючої конкурентної боротьби на глобальному рівні, поряд з

суттєвими позитивними результатами, зумовлюють скорочення попиту на робочу силу, гальмування створення нових робочих місць тощо. Тобто спостерігається незвичайна ситуація, коли високий рівень кваліфікації, досвід роботи у певній сфері не завжди може стати гарантією захисту від безробіття.

Зазвичай формування структури зайнятості відбувається в результаті взаємодії природно-ресурсного потенціалу, відтворення та розселення населення, розміщення суб'єктів господарювання, виробничої і соціальної інфраструктури, якості та статусу робочої сили тощо. Процеси, що відбуваються в цих підсистемах диференціюються за інтенсивністю змін та циклічністю, внаслідок чого виникають структурні диспропорції зайнятості, які можуть гальмувати розвиток економічної системи.

До збільшення безробіття окрім внутрішніх соціально-економічних та демографічних проблем, призводить світова фінансово-економічна криза, яка зумовила негативні макроекономічні тенденції, а також такі наслідки, як: недосконалість структурної перебудови економіки України, втрата господарських і технологічних зв'язків з іншими країнами та окремими підприємствами; недосконалість нормативно-правового підґрунтя в сфері праці; розбалансування попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці за складом і кваліфікаційними рівнями; відсутність чіткої стратегії трансформації зайнятості населення відповідно до потреб та можливостей економічного розвитку регіонів та основних їх пріоритетних напрямів [5].

Новітні тенденції зайнятості, що набули розповсюдження в Європі, повинні стати орієнтиром для впевненого руху України до розвиненої соціально-економічної системи, основним напрямом перетворення та реформування національної системи працевлаштування. Проголошений у європейській Стратегії зайнятості перехід до економіки знань базується на поєднанні наступних основних елементів, які безпосередньо впливають на зайнятість: інформаційні й комунікаційні технології, через розвиток яких підвищується швидкість обробки даних й інформації; освіта й людський капітал; нововведення та інновації [3].

Жорстке реформування соціальної політики призводить до подальшого розшарування суспільства. Диференціація доходів населення відчувається саме на стадії споживання товарів та послуг [6]. У суспільстві завжди стається так, що люди не можуть отримувати абсолютно однакові доходи. У той же час, як стверджує економічна теорія, не можна допускати неконтрольованої диференціації доходів, оскільки це призводить до значної невинуватої поляризації суспільства, що може мати політичні, соціальні й економічні негативні наслідки. З економічної точки зору, суспільство не матиме можливості поповнювати потреби економіки країни достатньою кількістю кваліфікованих фахівців, з соціальної — загостряться соціальні протиріччя; з політичної — не можна буде досягти політичної стабільності в суспільстві [11].

За інформацією УНІАН Україна потрапила в групу країн з валовим доходом нижчим за середній. У цьому контексті особливої увагу заслуговує положення окремих груп населення, які опинилися у стані бідності та малозабезпеченості. Однією з причин такої ситуації є низькі рівні оплати праці. Наявні розміри мінімальних стандартів оплати праці спричиняють ситуацію, при якій кожен п'ятий працюючий громадянин є офіційно малозабезпеченим [8].

У цих умовах постає питання стосовно ефективності діючої системи соціального регулювання, яка сформувалася в умовах індустріальної економіки та в інших соціально-демографічних реаліях, а також питання щодо необхідності реформування всієї системи соціального захисту.

На сьогодні вже існує ряд прикладів щодо реалізації пілотних програми введення безумовного базового доходу у різних його проявах [13].

У Намібії дворічний експеримент (у 2008-2009 рр. населення Омітаре та Очіверо отримувало близько 12 доларів на місяць) привів до зменшення бідності, збільшення економічної активності, спаду злочинності, змін у сфері освіти, покращення показників здоров'я населення.

Громадянам ОАЕ платять дохід з продажу нафти, при народженні дитини держава виділяє землю і перераховує на рахунок 60 тис. доларів, а також

оплачує громадянам навчання. Місцеве населення у більшості випадків працює тільки в державному секторі або на керівних посадах у крупних компаніях. Працюючи на звичайній посаді, жителі ОАЕ отримують значно вищу зарплату, ніж мігранти.

На Алясці з 1978 року існує так званий Перманентний фонд, який щорічно виплачує жителям регіону 25% всіх доходів від видобутку нафти. Розмір базового доходу залежить від загального прибутку від видобутку нафти за останню п'ятирічку і числа реципієнтів.

У Канаді в провінції Онтаріо також реалізується пілотна програма, яка в разі успіху може бути розширена на всю країну. На думку канадських економістів, виплата базового доходу не тільки підвищить середній рівень життя, але навіть стимулює створення нових робочих місць.

У Швейцарії влада планує забезпечити населення гарантованим щомісячним доходом в розмірі 2500 франків. Сутність проекту полягає в тому, щоб гарантувати кожному громадянину право на вільне самовизначення без необхідності відчувати соціальну напругу.

Наприкінці 2016 року Управління соціального страхування Фінляндії має буде представити план дій щодо введення безумовного базового доходу по всій країні. Передбачається, що кожен фін буде отримувати в місяць по 800 євро замість всіх інших соціальних виплат. Фінляндія може частково замінити програми соціального забезпечення введенням безумовного основного доходу. Фахівці стверджують, що таким чином країна може скоротити соціальні видатки. Незважаючи на побоювання деяких політиків і економістів, більшість партій в фінському парламенті підтримало цю ідею.

Слід зазначити, що у більшості випадків результати проведених експериментів були позитивними.

Висновки. Підсумовуючи наведений матеріал, можна визначити переваги, недоліки та умови реалізації розглянутої концепції гарантованого доходу.

Серед безумовних переваг слід назвати те, що концепція гарантованого

доходу є: дієвим важелем подолання бідності населення та «технологічного» безробіття; впливовим механізмом щодо зменшення диференціації та нерівності доходів населення, і, як наслідок, зниження соціальної напруги у суспільстві; системою, яка дозволяє суттєво скоротити витрати на фінансування та адміністрування соціальних програм, і взагалі боротися з бюрократизмом соціальної сфери; системою, яка стимулює розвиток та самореалізацію особистості, людського та творчого потенціалу; фінансовим механізмом, який поживляє стагнуючу економічну систему та спонукає до розвитку підприємницької активності (за рахунок зростання купівельної спроможності населення).

Щодо недоліків концепції, то тут слід звернути увагу на: суттєве навантаження на державний бюджет, яке не кожна держава в змозі витримати, а значить і реалізувати основні принципи концепції; можливість зростання безробіття та зменшення пропозиції робочої сили особливо на низькооплачуваних роботах, а також загальний спад трудової активності; зниження продуктивності праці у суспільстві; знецінення праці внаслідок можливості існування і без трудових зусиль.

До умов, необхідних для реалізації концепції гарантованого доходу, слід віднести: стабільність та ефективність економічної системи; наявність високорозвиненої та дієвої системи оподаткування; високий рівень самосвідомості та самомотивації населення.

Таким чином, на сьогодні концепція безумовного гарантованого доходу є досить дискусійною та малорозповсюдженою, вона реалізується завдяки окремим експериментам. Втім, серед політиків, економістів, соціологів досить жваво обговорюються різні моделі гарантованого (базового) доходу, що робить даний науковий напрямок перспективним для подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Безусловный основной доход (материал из википедии). – Режим доступа : <http://www.wikiwand.com/ru>.
2. Блашке Р., Дильтей М., Дрешер Й. и др. Идея освобождающего

безумовного основного доходу. – Режим доступу : http://www.psgd.info/files/publications/extern/bge_book_3.pdf.

3. Гальчинський А. С. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004–2015 рр.) «Шляхом європейської інтеграції» : монографія / А. С. Гальчинський (наук. кер.), В. М. Геєць, С. Г. Бабенко. – К. : Інформ.-видавн. центр Держкомстату України, 2004. – 416 с.

4. Ганслі Теренс М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки / М. Ганслі Теренс; Пер. з англ. О. Перепадя. – К. : Основи, 1996. – 240 с.

5. Гончарова С. Ю. Вивільнення найманих працівників: регіональні особливості. Наукове видання / С. Ю. Гончарова, Ю. В. Сотнікова / Харків : Видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 169 с.

6. Гончарова С. Ю. Концепція стратифікації в умовах трансформації українського суспільства / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко // Вісник Національного технічного університету «ХПІ» Збірник наукових праць. Тематичний випуск: Актуальні проблеми управління та фінансово-господарської діяльності підприємства. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2014. – № 61. – 177 с.

7. Гончарова С. Ю. Причини та тенденції зміни рівня доходів населення за регіонами України / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» – Херсон, 2015. – № 14/1. – 124-127 с.

8. Гончарова С. Ю. Прожитковий мінімум як соціально-економічний важіль в контексті соціальної стратифікації суспільства / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко, А.Б. Гончаров // Науковий журнал «ЕКОНОМІКА ТА ФІНАНСИ» (Україна) та Edizioni Magi, Roma, Italia, 2016. – с. 228-235.

9. Держкомстат України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

10. Пищуліна О. М. Економічна модель «безумовного базового доходу» : нова національна альтернатива. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/upload/1456388199_file.pdf.

11. Політична економія: Навч. посіб. / Г. А. Оганян, В. О. Паламарчук, А. П.

Румянцев та ін.; За заг. ред. Г. А. Оганяна. – К.: МАУП, 2003. — 520 с.
 Источник: http://uk.shram.kiev.ua/lib/501_39_1_0_index.shtml.

12. Рассел Дж. Безусловный основной доход / Дж. Рассел. – VSD, 2013. – 110 с.

13. Чуракова К. Что такое безусловный базовый доход? / К. Чуракова, Н. Овчинников. – Режим доступа : <http://r-e-e-d.com/gbi-explainer>.

14. Paine Т. Agrarian Justice / Т. Paine. – Режим доступа : https://schalkenbach.org/library/henry-george/grundskyld/pdf/p_agrarian-justice.pdf.

15. Parker Н. Basic Incom and the Labor Market. / Н. Parker. – Discussion Paper N1, Basic Income Research Group. – 1991, – Режим доступа : <http://www.citizensincome.org/filelibrary/Archived%20Publications/Basic%20Income%20and%20the%20Labour%20Market.pdf>.

Відомості про авторів

Гончарова Світлана Юріївна – доцент кафедри управління персоналом та економіки праці, Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

Гончарова Светлана Юрьевна – доцент кафедры управления персоналом и экономики труда, Харьковский национальный экономический университет имени С. Кузнеця

Контактна інформація 099-014-99-79

Гончаров Андрій Борисович – доцент кафедри менеджменту і адміністрування, Національний фармацевтичний університет

Гончаров Андрей Борисович – доцент кафедры менеджмента и администрирования, Национальный фармацевтический университет

Наданий матеріал раніше не публікувався та в інші видання не надсилався.

Гончарова С. Ю. Вивільнення найманих працівників: регіональні особливості. Наукове видання / С. Ю. Гончарова, Ю. В. Сотнікова / Харків : Видавництво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 169 с.

Гончарова С. Ю. Причини та тенденції зміни рівня доходів населення за регіонами України / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки» – Херсон, 2015. – № 14/1. – 124-127 с.

Гончарова С. Ю. Прожитковий мінімум як соціально-економічний важіль в контексті соціальної стратифікації суспільства / С. Ю. Гончарова, А. В. Семенченко, А.Б. Гончаров // Науковий журнал «ЕКОНОМІКА ТА ФІНАНСИ» (Україна) та Edizioni Magi, Roma, Italia, 2016. – с. 228-235.

Гончарова С. Ю. Соціальна політика: навч. посібн. / С. Ю. Гончарова, І. П. Отенко. – Х. : Вид. ХДЕУ, 2003. – 200 с.

Назарова Г. В. Управління соціально-трудовою сферою підприємства : монографія / Назарова Г. В., Гончарова С. Ю., Водницька Н. В. – Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. – 323 с.

Анотації

Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б. Соціальна концепція гарантованого (базового) доходу населення

Стаття присвячена теоретичним і практичним питанням розвитку соціальної концепції гарантованого (базового) доходу населення.

Досліджено основні підходи щодо визначення поняття мінімального та базового доходу. Узагальнено та уточнено думки різних авторів щодо визначення безумовного або гарантованого базового доходу як соціальної концепції, згідно якої кожному члену суспільства регулярно надається певна фіксована виплата, що фінансується державою (або іншим інститутом) для усіх без винятку, незалежно від рівня доходу, соціального статусу, наявності або відсутності роботи та бажання працювати.

Проаналізовано проблеми зайнятості та безробіття, формування доходів та розшарування населення, обґрунтування соціальних стандартів та нормативів тощо. Узагальнено різні підходи щодо формування концепції безумовного або гарантованого доходу на основі багатьох моделей соціальної політики. Досліджено та обґрунтовано особливості гарантованого доходу.

Розглянуто зарубіжний досвід реалізації пілотних програм введення безумовного базового доходу. Визначено переваги, недоліки та умови реалізації соціальної концепції гарантованого доходу.

Ключові слова: гарантований (базовий) дохід; соціальна концепція; соціальна політика; зайнятість населення; проблеми безробіття; розшарування доходів населення.

Гончарова С. Ю., Гончаров А. Б. Соціальна концепція гарантованого (базового) доходу населення

Статья посвящена теоретическим и практическим вопросам развития

социальной концепции гарантированного (базового) дохода населения.

Исследованы основные подходы к определению понятия минимального и базового дохода. Обобщены и уточнены мнения разных авторов относительно определения безусловного или гарантированного базового дохода как социальной концепции, согласно которой каждому члену общества регулярно предоставляется определенная фиксированная выплата, финансируемая государством (или другим институтом) для всех без исключения, независимо от уровня дохода, социального статуса, наличия или отсутствия работы и желания работать.

Проанализированы проблемы занятости и безработицы, формирования доходов и расслоения населения, обоснования социальных стандартов и нормативов и т. Обобщены различные подходы к формированию концепции безусловного или гарантированного дохода на основе многих моделей социальной политики. Исследованы и обоснованы особенности гарантированного дохода.

Рассмотрен зарубежный опыт реализации пилотных программ ввода безусловного базового дохода. Определены преимущества, недостатки и условия реализации социальной концепции гарантированного дохода.

Ключевые слова: гарантированный (базовый) доход; социальная концепция; социальная политика; занятость населения; проблемы безработицы; расслоение доходов населения.